

ANARÂŠ

LOSTÂ

Čohčâmáánu 2017
30. Ihekerdi

Aanaar päikkinommäärbi – uddâ projektist totkeh ubâ Aanaar päikkinoomâid

Suomâ Akatemia lii meridâm ruttâdiđ kuulmâšihásii tutkâmproojeekt, mon ulmen lii tutkâđ ubâ Aanaar kieldâ päikkinoomâid. Fáárust láá puoh anarâš-, nuortâlâš-, tavesämi- já suomâkielâ noomah, aldasáid 18 000 päikkinommâd. Ulmen lii tutkâđ eromâšávt tom, maggaar vaikuttâsah láá jottáám kielâi kooskân maangâkielâlii já -kulttuurlii tiilijn.

Aanaar kieldâ lii ain-uv oovtâ jiešvuodâ tet áinoo-
luándulâš päikki Suomâst: kosten eres saajeest iä sáárnu ärbivuáválávt neelji sierá kielâ. Taggaar tile lii lamaš luándulâš jo 1700-lovo rääjijst, ko vuosmuuh láddliih, Kyröh asáiduvvii Avveel njálmádâhân. Ovdil ton Anarist ellii jieijâs kuávluin jo tiäđust-uv anarâšah, tavesämmiliih já nuorttáliih. Taggaar maangâpiälälâšvuodâ tet kieldâ lii päikkinommâtotkei eromâš mielâkiddiivâš tutkâmkuávlun. Puáhtá jurdâččid, et Aanaar lii mottoomlágán stuorrâ päikkinommâlaboratorio, kost puáhtá iskâđ já tuálvuđ oovdâs päikkinoomâid kyeskee kielâtieđálii teoriaid.

Eromâš kielâtile lasseen lii ohtâ uáli stuorrâ suijâ mondet taggaar proojeekt lii máhđulâš nomlâs Anarist. Tot lii tiäđust-uv Uccpárnáa Vuoli Ilmar, (Ilmari Mattus), kote lii pieijâm stuorrâ uási eellimstis päikkinoomâid já toid lohtâseijee tiäđui nurâmân. Uázžu eepidhännáá ettâđ, et Suomâst ij lah ohtâgin siämmáá vijdes kuávlun, kost ličij uázžumist náávt ollâ kvaliteetlâš já tievâslâš päikkinommâmateriaal. Jietânâs ärdei alne lii älkkee čuázžuđ já uáiná kuhás!

Maangâi kulttuurij Aanaar

Aanaar lii pegâlmâs maangâkielâlâš- já kulttuurilâšvuodâstis, mut ferttee mušteđ, et tile ij lah lamaš ain oovtâlágán já Aanaar oosij kooskâst láá meiddei iáruh. Jieškote-uvlágánij oosij iáruu tutkâm lii-uv tehelâš uási projektist. Päikkinommâtotkee keččâmkuávlust eromâš mielâkiddiivâš kuávlun lii ovdâmerkkân Tave-nuorttâ-Anarist. Tobbeen láá lamaš puáris Njiävđám nuorttâlâš siijdâ tälvienâmeh vala 1800-lovo aalgâbeln, ton maŋa tobbeen láá aassâm anarâšah já tavesämmiliih, mut nube maailmsuáđi maŋa vuot nuorttáliih. Mielân paijaan koččâmuš, et mon ennuv tááláá päikkinoomâin láá meerhah tovláá nuorttâlâš áigáduvvâst. Ovdâmerkkân Surnujá Naama- teikkâ Nammi-algâsijn noomâin láá-uv jo čáállám, et toh oroh lemin puáris nuortâlâškielâ noomah. Mielâkiddiivâš lii meiddei tutkâđ, et maggaar päikkinoomâid suáđi maŋa kuávlun varrim nuorttáliih láá ráhtám uddâ orroomkuávlun.

Nubbe eromâš ohtâvuotâkuávlun lii Maadá-uárji-Anarist, kuus värrejii tavesämmiliih lánuduv já Kuov-

dâkiäinu kuávlun ive 1852 Taažâ já 1889 Ruotâ vuás-tásij rajij toppámij maŋa. Toho värrejii meiddei ládium sämmiliih já láddliih 1800-lovo miel. Siämmáá áigáduvvâst kuávlun anarâšah lijjii peelestis moonâtmien kielâs. Tai nubástusâi tet táálâš päikkinommâsysteem lii uálináál muivâšum. Maangah puáris anarâšnoomah láá nubástum tavesämi- teikkâ suomâkielâlâžžân, mut ko uddâ nommâkevteeh iä iberdâm aalgâalgâlii merhâšume te sij láá tulkum taid jieijâs kielâ miel. Ovdâmerkkân táálááh päikkinoomah tavesämikielân Jeargnáoavi já suomâkielân Järnäkâspäät láá uáli vissásávt šoddâm anarâškielâ noomâst Jiärnâmuáivi teikkâ Jiärnâmkešuáivi. Motomijn paaihijn tuše suomâ- teikkâ tavesämikielâ noomah láá siälum mušton anarâš päikkinoomâin.

Päikkinoomah historjákalden

Ohtâvuotâkuávlun tavesämmilijgijn láá meiddei Uárji- já Tave-Anarist sehe nuortâlijgijn Nuorttâ-Anarist. Tave- já Nuorttâ-Anarist láá meerhah, et ohtâvuodah pyehtih lede uáli puárâseh. Aanaar nuorttiimuu uásist päikkinoomah láá tuodâstmin meiddei nuortâlâš- ja anarâškuávlun raajij nubástuumeest. Sämmilâš historjá já päikkinommâutkâm Grand Old Man Luoppal Sámmol Sámmol (Samuli Aikio) lii selvâttâm (Anarâš Juovlâmáánu 2013, s. 3-7), et Paččveikuávlun lâi ain-uv 1500-lovo loopâ räi čielgâ nuorttâlâš kuávlun. Sun lii adelâm ovdâmeerhâid tááláá anarâš päikkinoomâin, moh láá luávnejum nuortâlâškielâst, tegu Čaarmâ- já Ákálávttáá-algâsiih noomah.

Tai noomâi juávkun puáhtá lasettiđ Kondosâš já Kondosii-noomâid, moi tyehin oro lemin puáris *kond-sääni, mii tááláá anarâškielâst lii kodde já nuortâlâškielâst kâdd. Jienâdâh nubástus -nd- > -dd- lii tábâhtum anarâš- já nuortâlâškielâin 1500-1600-lovoi jorgálduv maŋa, anarâškielâst ovdil ko nuortâlâškielâst. Ton vuáđuld puáhtá agâstállâđ, et puáris nuortâlâškielâ päikkinommâ *Kondsâž lii luávnejum anarâškielân talle ko nubástus lâi jo tábâhtum anarâškielâst, mut ij vala nuortâlâškielâst.

Maadá-Aanaar láddipäikkinoomah láá merhâšitee kaldee ubâ Laapi sämmilâš päikkinommâäärbi keččâmkuávlust. Toi iššeen puáhtá lede máhđulâš

rekonstruistškyettiđ ton systeem já njuolgâdusâid, moin sâmi kielâlijđ noomâid láá nubástuttám suomâkielâlii nommân meiddei eres kuávluin. Jos taggaar systeem kuásnii selvân, te mädibáá Laapi puáris sâmmiláš päikkinoomâi tulkkum šodâččij ain-uv ucánjihhii älkkeebin.

Čiävláás aanaarliih

Päikkinoomah láá uási ulmui päikki-identiteetist já taid rähisteh pakkâ tobdoigijn. Mun tuáivum, et Aanaar maangâkielâláš päikkinnommäärbi puávtáččij leđe taggaar äšši, mast puoh aanaarliih oovtâst pyeh-tih leđe čiävlááh. Ohtâgin päikkinnommâ ij lah pyeri teikkâ hyeni, liävus mon kielân peri: toh láá puoh olmošlii utkáávuodâ immâšeh.

Päikkinoomah pajedeh távjá koččâmušâid: maid tot já taat nommâ meerhâš, mondet ton pääihist lii taggaar nommâ, mon puáris tot nommâ lii, kii tom lii adelâm, mondet muu perrust eteh ton noomâ náávt, mut ránnjátáálost vuod nyevt. Tuáivum et taan proojeekt mielđ must ličij tile faallâđ materia-lijđ, main láá vástádâsah maangâ taggaar koččâmušân.

Ulmen lii ovdâmerkkân rähtiđ puohháid ávus tiätuvuáđu, moos liččii nurrum puoh tulkkuumeh, maid láá adelâm monnii noomâst. Sundáttâlmeh láá meiddei päikkinnommâseminaar orniimist muádi ive keččin Anarist. Já lam lopedâm, et taggaar päikki-nommâtotkee hundârušmeh láá meid ain tyellittälii luhâmist sehe Anarâš-loostâ sijđoin ete Čyeti čälled-blogist.

Taarna Valtonen

